

TEMIDA
2017, vol. 20, br. 1, str. 95-117
ISSN: 1450-6637
DOI: <https://doi.org/10.2298/TEM1701095A>
Pregledni rad
Priljeno: 12.9.2016.
Odobreno za štampu: 20.4.2017.

Analiza diskursa zakona i strategija u oblasti rodne ravnopravnosti i zabrane diskriminacije¹

ZORANA ANTONIJEVIĆ*
KOSANA BEKER

Uradu su razmatrana značenja termina *rod* i *pol* i njihova upotreba u strateškim i pravnim dokumentima koji se odnose na rodnu ravnopravnost i zabranu diskriminacije u Republici Srbiji. Autorke objašnjavaju kako određena jezička praksa, u okviru administrativnog diskursa, proizvodi značenje koje može, ali i ne mora, doprineti njihovom boljem razumevanju i efikasnijem sprovođenju. Autorke pokazuju kako upotreba i razumevanje termina u oblasti politika rodne ravnopravnosti i nediskriminacije proizvodi različito razumevanje rodne ravnopravnosti i diskriminacije, koja, potom, utiče i na transformativni potencijal u primeni ovih zakona i praktičnih politika. Cilj rada je da se, kroz analizu diskursa zakona i strategija rodne ravnopravnosti i nediskriminacije, pokaže na koji način društveno-politička i akademska elita formuliše i promovise određene koncepte (roda, pola, rodne ravnopravnosti, diskriminacije) u jednom društvenom i istorijskom trenutku.

Ključne reči: analiza diskursa, jezik, rod, pol, diskriminacija, rodna ravnopravnost.

¹ Rad je predstavljen na međunarodnoj konferenciji *Jezici i kulture u vremenu i prostoru*, 22. novembra 2014. godine na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu. Autorke su tekst napisale pre nego što je usvojena Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period 2016-2020. godine, sa Akcionim planom za period 2016-2018. godine, te je originalnom tekstu predstavljenom na konferenciji dodata i ova analiza.

* Zorana Antonijević je studentkinja doktorskih studija u Centru za rodne studije, Asocijacije centara za interdisciplinarne i multidisciplinarne studije, Univerzitet u Novom Sadu.
E-mail: zorana.antonijevic@gmail.com.

* Kosana Beker je studentkinja doktorskih studija u Centru za rodne studije, Asocijacije centara za interdisciplinarne i multidisciplinarne studije, Univerzitet u Novom Sadu.
E-mail: kosana@beker.rs.

Proizvodnja roda, jezika i značenja

Oslanjajući se na savremena istraživanja o rodu i jeziku, kao i na metodu analize diskursa primenjene na tekstove zakona i praktičnih politika, autorke objašnjavaju kako određena jezička praksa, u okviru administrativnog diskursa, proizvodi značenje koje može, ali i ne mora, doprineti njihovom boljem razumevanju i efikasnijem sprovođenju. Cilj rada je da pokaže kako upotreba i razumevanje termina u oblasti rodne ravnopravnosti i nediskriminacije proizvodi njihovo različito razumevanje i utiče na transformativni potencijal primene ovih zakona i praktičnih politika. Analizirajući diskurs zakona i strategija rodne ravnopravnosti i nediskriminacije autorke, nedvosmisleno, pokazuju na koji način i sa kakvim posledicama društveno-politička i akademska elita utiče na formulisanje i promovisanje određenih koncepata (roda, pola, rodne ravnopravnosti, diskriminacije) u jednom društvenom i istorijskom trenutku.

Feminističke teorije koje su implicirale razlikovanje biološki datog i nepromenljivog „pola“ i društveno konstruisanog „roda“ imale su dalekosežne posledice na mnoge discipline u okviru humanističkih nauka, pa tako i nauke o jeziku. U okviru strukturalističkog teorijskog koncepta jezik je posmatran kao nepromenljiv i homogen sistem koji je odvojen i nezavisan od drugih sistema: psihosocijalnih karakteristika govornika i govornica, kao i društvenog konteksta (Filipović, 2011: 409). Međutim, počev od šezdesetih godina 20. veka, novi pravci u nauci o jeziku počinju da razumeju jezik kao sistem zavisan od društvenih okolnosti, psihosocijalnih karakteristika govornika u koje ulaze i različite osobine, stečene ili urođene, kao što su rod, klasa, etnička pripadnost, geografsko poreklo ili socijalni status. Već sedamdesetih godina 20. veka istraživanja „u“ i „o“ jeziku fokusirala su se na istraživanja odnosa roda i jezika, pod uticajem novog feminističkog teorijskog koncepta o društvenoj konstukciji roda i biološkoj konstanti pola. Prva grupa istraživanja razumevala je jezik kao dominaciju jednog pola nad drugim, muškog nad ženskim, što se ogledalo u jezičkoj praksi i normi. Jezička norma, prema ovim shvatanjima, dominantno je muška, što, naravno, utiče na jezičku praksu. To je posebno istraženo u istraživačkom radu West i Zimmerman iz 1975. godine o praksi prekidanja u govoru koja se češće pojavljivala kod muških govornika u odnosu na ženske, a ne i obrnuto (Eckert, McConnell-Ginet, 2003: 15). Druga grupa istraživanja fokusirala se na različitost u govornim praksama žena i muškaraca. Feminističke teoretičarke jezika smatrale su da ove razlike proističu iz različitih pozi-

cija društvene moći koje u tom trenutku zauzimaju muški i ženski govornici, a koje su posledica njihovih različitih socijalizacija, vrednovanja i predstavljanja u okviru patrijalno-hijerarhijskog razumevanja i prihvatanja ženskosti i muškosti (Eckert, McConnell-Ginet, 2003; Mills, 2003). Prve studije koje nastaju u ovom novom teoretskom ključu proučavaju seksizam u jeziku i vezu između jezičkog izražavanja žena i muškaraca i rodne diskriminacije u društvu. Na primer, istraživanja su pokazala da žene u govoru koriste reči koje označavaju oklevanje, stidljivost i indirektnost, što proističe iz podređenog položaja žena u odnosu na muškarce koji u svom govoru koriste elemente koji označavaju direktnost, silu i samopouzdanje (Lakoff prema Mills, 2003: 134). U svojoj čuvenoj knjizi *Man Made Language* Spender (1990), takođe, tvrdi da je jezik žena obeležen njihovom podređenom društvenom ulogom.

Međutim, mnoga od ovih istraživanja, iako pionirska, bila su kritikovana zbog svog esencijalizma i razumevanja jezika kao statične nepromenljive kategorije, a roda isključivo kao „posedovanje ili način ponašanja koje društvo nameće pojedincu“ (Mills, 2003: 138). Pre nego fiksirana i nepromenljiva kategorija, rod je počeo da se razume i proučava kao kategorija u nastajanju pre svega u društvenoj, pa i jezičkoj interakciji. To je usmerilo lingvistička istraživanja na posmatranje govora žena i muškaraca u zajednicama i u interakciji jednih sa drugima. Nauka o jeziku prestala je da proučava jezik kao nepromenljivi sistem odvojen od društvenog, istorijskog, kulturološkog i socijalnog konteksta, odnosno, kako je to objasnila jedna od teoretičarki ovog pravca Crawford, rod bi trebalo posmatrati kao glagol pre nego kao imenicu (Mills, 2003: 141). Istraživanja koja su počela da posmatraju rod kao „strukturni princip organizacije drugih društvenih institucija: radnog mesta, škola, sudova, političkih struktura i države [...] i obrazaca koji se manifestuju u regrutovanju, raspodeli, tretiranju i pokretljivosti muškaraca naspram žena“ (Gal prema McElhinny 2003: 32), uticala su i na nauku o jeziku. Teorijsko polazište o performativnosti roda (Batler, 2010) je usmerilo lingvistička istraživanja na jezičke prakse i strategije unutar jezičkih zajednica, odnosno, društvenih grupa i na to na koji način se rod i rodni režimi manifestuju kroz jezičke norme i prakse ovih zajednica. Ovako shvaćene „društvene prakse uključuju ne samo pojedince koji vrše izbore i deluju u skladu sa njima, već i ograničenja, institucionalna i ideološka, koja oblikuju (ali ne i sasvim određuju) te individualne akcije“ (Eckert, McConnell-Ginet, 2003: 5). Lingvistička istraživanja počela su da postavljaju nova pitanja. Naime, umesto pitanja na koji način govore žene (i muškarci)

ili na koji način se o njima govori, postavlja se pitanje koje lingvističke prakse podržavaju određene rodne ideologije i norme. „Na kraju krajeva, rod je sistem mišljenja – načina na koji se konstruišu predstave o muškom i ženskom – a jezik je primarno sredstvo kojim održavamo ili osporavamo stara značenja i izgrađujemo ili se opiremo novim“ (Eckert, McConnell-Ginet, 2003: 6).

Novi pravac u proučavanju jezika i roda koji se formirao na osnovu ovih teorijskih postavki podrazumevao je analizu diskursa najpre u govornom jeziku i dijalogu, a kasnije i u tekstu. Predmet feminističke analize diskursa je, pre svega, analiza moći i na koji način relacije moći i hegemonije proizvode nejednakosti, a njen prvenstveni cilj je da otkrije vezu između jezika, moći i ideologije, opisujući način na koji se one produkuju i reprodukuju u društvenoj praksi (Holmes, Meyerhoff, 2003: 13). U okviru srpskog jezika posebno treba istaći pionirski rad profesorke Svenke Savić u oblasti rodno senzitivne upotrebe naziva profesija i titula u ženskom rodu, kao i različitih uputstava za primenu neseksističkog jezika u javnom diskursu koja su postala integralni deo preporuka i kodeksa medijskih kuća, nezavisnih tela za zaštitu ljudskih prava i praktičnih politika (Savić, 2004; Savić i dr., 2009).

Termin diskurs se različito definiše u okviru različitih teorijskih tradicija. U okviru lingvistike, prevladajuća definicija diskursa je formalna i ona proističe iz organizacije ove discipline u različite nivoe poput fonologije, morfologije i sintakse. U tom smislu, diskurs bi bio nivo jezika u kojem su rečenice kombinovane u veće jedinice. Definicija koja posmatra diskurs u kontekstu funkcije a ne forme objašnjava ga kao jezik u kontekstu, odnosno „jezik koji je stavljen u upotrebu u društvenoj situaciji“ (Bucholtz, 2003: 44-45). U tom smislu, legitimni predmet kritičke analize diskursa nije samo oralna upotreba jezika u užem smislu tog značenja, već interdisciplinarni pristup analizi tekstova, institucija i praksi koje utiču na različite pozicije žena i muškaraca i hijerarhije moći u jednoj jezičkoj zajednici. To znači da predmet kritičke analize diskursa mogu biti i zakoni i strateški dokumenti koje društveno-politička i akademska elita formuliše i promovise kako bi nametnula određeni koncept (u našem slučaju roda, pola i rodne ravnopravnosti) u jednom društvenom i istorijskom trenutku. „U svim ovim slučajevima, moć i dominacija su povezani sa specifičnim društvenim domenom (politika, mediji, zakon, obrazovanje, nauka), njihovim profesionalnim elitama i institucijama, pravilima i navikama koje formiraju pozadinu pravila i rutine koje čine pozadinu svakodnevnih diskurzivnih reprodukcija moći u takvim domenima i institucijama. Žrtve ili ciljane grupe takve moći su, uglavnom, javnost ili građani u globalu,

mase, klijenti, subjekti, publika, studenti i druge grupe koje su zavisne od institucionalne i organizacione moći“ (van Dijk, 2001: 352).

Važno je još pomenuti da analiza diskursa, u kontekstu ko ima moć da ga proizvodi i distribuirati i vrednuje, najviše duguje Fukou (1998, 2007) i nije isključivo i samo jezička, odnosno, lingvistička analiza. Ipak, neki teoretičari veruju da „fukovski diskurs (kulturno i istorijski specifični načini organizacije znanja) može i treba da bude uključen u analize lingvističkog diskursa (upotreba jezika u specifičnom kontekstu). Takav integrativni pristup analizi diskursa može povećati relevantnost lingvističke analize diskursa u proučavanju roda u drugim disciplinama“ (Bucholtz, 2003: 45).

Politike rodne ravnopravnosti

Politike rodne ravnopravnosti u ovom radu razumemo kao rezultate delovanja feminističkih talasa i institucionalizacije feminističkih ideologija kroz različite aktivnosti ženskog pokreta. U tom smislu, prvi talas feminističkog pokreta može se izjednačiti sa zahtevom žena za ravnopravnošću sa muškarcima u pravima i obavezama u javnom životu. To se odnosilo, pre svega, na ravnopravnost i jednake mogućnosti u pristupu resursima, uslugama i privilegijama društvenog i javnog života. Teorijski osnov za ove zahteve bila je liberalna ideja o ravnopravnosti svih ljudskih bića i univerzalnosti ljudskih prava. U politikama i zakonima, ovaj zahtev manifestovao se kroz zahteve za ravnopravnošću i jednakim pristupom odlučivanju, obrazovanju, zapošljavanju, borbi protiv diskriminacije u javnoj sferi, odnosno, za politike jednakih mogućnosti. Booth i Bennett (2002) smatraju da se ovaj model politika rodne ravnopravnosti može nazvati „perspektivom jednakog tretmana“.

Posebne mere i politike čiji je cilj dosledno sprovođenje principa jednakog tretmana žena i muškaraca, a koje su namenjene osnaživanju žena u specifičnim oblastima društvenog i privatnog života, Booth i Bennett nazivaju ženskom perspektivom (Booth, Bennett, 2002). Ženska perspektiva može se prepoznati u naporima feministkinja drugog talasa da se uvažava i prepoznaju specifične potrebe žena, odnosno, otpor ideji da „jedini način da žene dobiju ravnopravnost je da budu sposobne da se povinuju standardima koje su postavili muškarci“ (Walby 2011: 86). U tom smislu, možemo razumeti potrebu

za stvaranjem posebnih politika, akcionih planova i institucija sa ciljem osnaživanja žena i uvažavanja njihovih iskustava i potreba.

Treća strategija za ostvarivanje rodne ravnopravnosti koju feministički pokret uvodi na međunarodnu scenu devedesetih godina 20. veka jeste strategija uvođenja rodne perspektive (eng. *gender mainstreaming*) u sve politike na svim nivoima odlučivanja. To zapravo znači da se perspektiva rodne ravnopravnosti mora ugraditi u sve programe i politike koje definiše vlada: od obrazovanja devojčica do učešća i zaštite žena u konfliktnim i postkonfliktnim situacijama. Širok okvir ovih zahteva, koji su prodirali u sve oblasti političkog, ekonomskog i intimnog života, zahtevao je specifičan pristup i strategiju urođnjavanja² (Antonijević, 2013).

Uvođenje rodne perspektive javlja se kao reakcija na neefikasnost specifičnih programa za osnaživanje žena da iskorene neravnopravnost i rodnu diskriminaciju. Međutim, „fokus na žene kao na subjekte promene, kao i fokus na uklapanje žena u status quo (patrijarhalnih obrazaca, prim. aut), pre nego transformacija samog statusa quo“ (Verloo, 2005: 14), nije doveo do željene promene i cilja, to jest, do strukturalnih promena patrijarhalnih obrazaca u javnom, političkom, ekonomskom i intimnom kontekstu. Teoretičarke i aktivistkinje trećeg talasa, takođe su smatrale da cilj feminističkih politika mora biti dekonstrukcija i transformacija postojećih praksi. Strategija urođnjavanja, odnosno, rodne perspektive (Booth, Bennett, 2002) prihvaćena je kao vrsta strategije koja ima upravo takav transformativni potencijal (Antonijević, 2013).

Tri principa rodne ravnopravnosti koji su bili pomenuti: perspektiva jednakog tretmana, ženska perspektiva i rodna perspektiva (Booth, Bennett 2002), odgovaraju trima strategijama za postizanje rodne ravnopravnosti: jednaki tretman, specifične politike rodne ravnopravnosti i uvođenje rodne perspektive (Verloo, 2001). Imajući to na umu, analizom diskursa Zakona o ravnopravnosti polova (2009)³ i Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti (2009),⁴ kao i Zakona o zabrani diskriminacije (2009)⁵ i

² Termin „urođnjavanje“ prvi put je upotrebila Blagojević (2002) koristeći ovaj termin kao sinonim za složenicu na engleskom jeziku *gender mainstreaming* (eng. main – glavni; stream – tok), koju najpribližnije možemo prevesti kao „uvođenje rodne ravnopravnosti u javnu politiku“. U tekstu koristimo termine urođnjavanje i uvođenje rodne perspektive kao sinonime.

³ Službeni glasnik RS, br. 104/2009.

⁴ Službeni glasnik RS, br. 15/2009.

⁵ Službeni glasnik RS, br. 22/2009.

Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije (2013)⁶ pokušaćemo da istražimo, u odnosu na navedene tri perspektive i strategije, u kom kontekstu se upotrebljavaju rod i pol i kakve to implikacije ima na potencijal ova četiri strateška teksta da menjaju postojeće paradigme i razumevanje rodne ravnopravnosti i sprovođenje praktičnih politika u Srbiji. Osnovna teza jeste da su sva četiri teksta, oba zakona i obe strategije, pisana u ključu samo dve rodne perspektive i strategije: jednaki tretman i specifične politike rodne ravnopravnosti, a da se treća, uvođenje rodne perspektive, gotovo i ne pominje, iako prema nekim teoretičarkama upravo ona ima najveći potencijal transformacije postojećih obrazaca moći i hijerarhija u društvu (Booth, Bennet 2002; Verloo 2005; Walby, 2011). Kao što je već u tekstu navedeno, početkom 2016. godine usvojena je Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period 2016-2020. godine sa Akcionim planom za period 2016-2018. godine, tako da je i tekst ove strategije naknadno uključen u analizu.

Političke dimenzije značenja pola i roda u zakonima i strategijama koji se odnose na rodnu ravnopravnost i zabranu diskriminacije

U radu je razmatrano značenje i upotreba termina rod i pol u strateškim i pravnim dokumentima Republike Srbije kojima je regulisana rodna ravnopravnost, kao i prevencija i zaštita od diskriminacije. S obzirom da je fokus rada na upotrebi navedenih termina u administrativnom/pravnom diskursu, bilo je neophodno obuhvatiti i opšti antidiskriminacioni zakon sa pratećom strategijom, jer je rodna ravnopravnost deo antidiskriminacionog zakonodavnog okvira. Za potrebe ovog rada analizirani su: Zakon o ravnopravnosti polova (2009), Zakon o zabrani diskriminacije (2009), Nacionalnu strategiju za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti (2009), Strategiju prevencije i zabrane diskriminacije (2013) i Nacionalnu strategiju za rodnu ravnopravnost za period 2016-2020. godine (2016)⁷. U svim dokumentima posmatrani su: a) termini i izrazi izvedeni od pojmova rod i pol; b) njihova distribucija i frekvencija; i v) postojanje zvaničnih definicija termina i izraza koji su upotrebljeni na srpskom jeziku.

⁶ Službeni glasnik RS, br. 60/2013.

⁷ Službeni glasnik RS, br. 4/2016.

Zakon o zabrani diskriminacije (u daljem tekstu: ZZD) usvojen je u martu 2009. godine. Na neophodnost usvajanja opšteg antidiskriminacionog zakona, pored ostalih, ukazao je i Thomas Hammarberg, tadašnji komesar za ljudska prava Saveta Evrope u izveštaju o poseti Republici Srbiji od 13-17. oktobra 2008. godine (Report by the Commissioner for Human Rights, 2009). Donošenje ovog zakona praćeno je određenim društvenim kontroverzama, a predlog zakona pripreman je i usaglašavan četiri godine pre nego što ga je Vlada uputila Narodnoj skupštini Republike Srbije na usvajanje. Međutim, neposredno pre zakazane rasprave u Narodnoj skupštini, Vlada je povukla predlog nakon održane telefonske sednice, a na zahtev Srpske pravoslavne crkve, koji su podržale i ostale tradicionalne verske zajednice u Srbiji. Kako je povlačenje predloga ZZD iz procedure izazvalo oštre proteste (Saopštenje Koalicije protiv diskriminacije, 2009), nakon izmena nekoliko članova, zakon je vraćen u proceduru i usvojen 26. marta 2009. godine. Ovim zakonom se uređuje opšta zabrana diskriminacije, oblici i slučajevi diskriminacije, kao i postupci zaštite od diskriminacije, te je relevantan za temu rada.

Zakon o ravnopravnosti polova (u daljem tekstu: ZRP) usvojen je polovinom decembra 2009. godine, kao jedan od poslednjih u regionu.⁸ Tekst predloga zakona postojao je u različitim verzijama od 2004. godine, ulazio je i izlazio iz skupštinske procedure usvajanja, da bi konačna, prema nekim mišljenjima i najlošija verzija zakonskog teksta, bila usvojena uz veliki broj podnetih amandmana i živu raspravu i aktivnost poslanika, a posebno poslanica (Pajvančić, 2012). Zakonom o ravnopravnosti polova uređuje se stvaranje jednakih mogućnosti ostvarivanja prava i obaveza, preduzimanje posebnih mera za sprečavanje i otklanjanje diskriminacije zasnovane na polu i rodu i postupak pravne zaštite lica izloženih diskriminaciji.

Vlada Republike Srbije usvojila je 2009. godine Nacionalnu strategiju za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti (u daljem tekstu: NSŽ). NSŽ je usvojena pre nego što je usvojen Zakon o ravnopravnosti polova. Međutim, čak i pre donošenja zakona kojim se uređuje rodna ravnopravnost, jedna od aktivnosti predviđenih pojedinačnim ciljem NSŽ broj 3 bila je institucionalizacija mehanizama za ravnopravnost polova i aktivno uključivanje u procese odlučivanja. U uvodnom delu NSŽ navedeno je da se ovim strate-

⁸ Bosna i Hercegovina je usvojila zakon 2003. godine, Kosovo (UNMIK RSB UN 1244) 2004. godine, Albanija takođe 2004., Makedonija 2006., a Crna Gora 2007. godine. Hrvatska je prvi zakon o ravnopravnosti polova usvojila 2003. godine, a izmenjenu verziju zakona 2008. godine.

škim dokumentom uređuje celovita i usklađena politika države u cilju eliminisanja diskriminacije žena, poboljšanja njihovog položaja i integrisanja principa rodne ravnopravnosti u sve oblasti delovanja institucija sistema, kao jedan od elemenata modernizacije i demokratizacije društva, u cilju bržeg, ravnomernijeg i efikasnijeg društvenog razvoja. Ovo je u skladu sa politikom jednakih mogućnosti proklamovanom odredbama člana 15 Ustava Republike Srbije.

Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost usvojena je početkom 2016. godine (u daljem tekstu: NSRR). Analiza NSRR naknadno je uključena u rad jer smatramo da ona može doprineti boljem razumevanju na koji način su se diskursi na polju rodne ravnopravnosti i zabrane diskriminacije menjali, kao i da li ova strategija, sedam godina nakon usvajanja ZZD i ZRP i nakon isteka važenja Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti, donosi suštinske promene. Već sam naziv strategije ukazuje na određene promene, s obzirom na korišćenje termina rodna ravnopravnost, odnosno, na izostanak „poboljšanja položaja žena“ u nazivu dokumenta. Ova strategija, kako je navedeno u samom tekstu, predstavlja osnovni strateški dokument Republike Srbije i usvojena je sa ciljem unapređivanja rodne ravnopravnosti. Pored poštovanja nacionalnog pravnog okvira i neophodnih reformi koje država mora da preduzme u procesu pristupanja Evropskoj uniji, u NSRR je navedeno i da su uvažene preporuke mehanizama Ujedinjenih nacija za ljudska prava date Republici Srbiji, a koje se odnose na unapređenje rodne ravnopravnosti, kao što su jačanje mehanizama za rodnu ravnopravnost, eliminisanje rodno zasnovane diskriminacije i rodno zasnovanog nasilja.

Evaluacija Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti,⁹ pokazala je da je učinjen izvestan napredak u pojedinim oblastima, posebno u pogledu ravnopravnog učešća u političkom životu, poboljšanja rodno osetljive statistike i povećane vidljivosti nasilja nad ženama. Međutim, u mnogim oblastima nisu postignuta poboljšanja, pa je učešće žena u izvršnoj vlasti (posebno na lokalnim nivoima vlasti) još uvek na niskom nivou, ekonomski položaj i diskriminacija na radu su preovlađujući oblici rodno zasnovane diskriminacije, rodno zasnovano nasilje, posebno femicid, je rasprostranjeno, a medijski sadržaji i dalje obiluju seksizmom i mizoginijom. Između ostalog, navedeno je i da rodna perspektiva nije uključena

⁹ Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period 2016-2020. godine sa Akcionim planom za period 2016-2018. godine, Službeni glasnik RS, br. 4/2016, str. 2-3.

čena u sve strategije, a finansijska sredstva nisu bila dovoljna za sprovođenje planiranih aktivnosti.

Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije (u daljem tekstu: SZD) usvojena je u junu 2013. godine, sa priličnim zakašnjenjem u odnosu na usvajanje Zakona o zabrani diskriminacije. U uvodnom delu ove strategije propisano je da je Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije usaglašen sistem mera, uslova i instrumenata javne politike koje Republika Srbija treba da sprovede radi sprečavanja, odnosno smanjenja svih oblika i posebnih slučajeva diskriminacije, posebno prema određenim licima, odnosno grupama lica, s obzirom na njihovo lično svojstvo.

Kao što je već pomenuto, u tabelama koje slede, posmatrani su termini i izrazi izvedeni od pojmova rod i pol, njihova distribucija i učestalost, kao i postojanje zvaničnih definicija (na srpskom jeziku) termina i izraza koji su upotrebljeni u zakonskim i strateškim tekstovima kojima je regulisana rodna ravnopravnost i prevencija i zabrana diskriminacije. U poređenju upotrebe termina i kombinacija termina u kojima se pojavljuju rod i pol, može se videti određena promena društvenog konteksta, ali i nedoslednost ove promene, koja nije u direktnoj vezi sa vremenom usvajanja dokumenta.

Tabela 1. *Zakon o ravnopravnosti polova (16 strana)*

Odrednica	Naslov/ Podnaslov	Učestalost	Definicija
Razlikovanje na/po osnovu roda		1	
Rod		1	Jarić, Radović (2011: 124); Mršević (1999: 134); 100 reči o ravnopravnosti (2004)
Polna struktura	1	1	
Rodna ravnopravnost ¹⁰		1	Jarić, Radović (2011: 151); 100 reči o ravnopravnosti (2004)
Polna pripadnost		1	
Ravnopravni tretman		2	100 reči o ravnopravnosti (2004)
Jednake mogućnosti (žena i muškaraca, polova)	5	6	Jarić, Radović, (2011: 81); 100 reči o ravnopravnosti (2004)
Neravnomerna zastupljenost polova	4	7	
Manje zastupljeni pol		8	
Pol		15	Jarić, Radović (2011:124); Mršević (1999: 107); 100 reči o ravnopravnosti (2004)

¹⁰ Rodna ravnopravnost i ravnopravnost polova izjednačene su u značenju prema rečniku 100 reči rodne ravnopravnosti (2004).

Ravnopravnost polova	3	34	100 reči o ravnopravnosti (2004)
Razlikovanje na/po osnovu pola		36	

Tabela 2. Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i rodnu ravnopravnost (44 strane)

Odrednica	Naslov/ Podnaslov	Učestalost	Definicija
Rodna diskriminacija	1		Mršević (1999: 135)
Rodni interesi		1	
Ravnoteža među polovima		1	
Rodno budžetiranje		1	Jarić, Radović (2011: 156)
Rodne odredbe		1	
Rodni identitet		1	Jarić, Radović (2011: 153)
Rodna jednakost	1	1	100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rodno zasnovano nasilje		1	Mršević (1999: 135); 100 reči o ravnopravnosti
Diskriminacija prema polu		1	100 reči o ravnopravnosti (2004)
Seksualna orijentacija		1	Mršević (1999: 140); 100 reči o ravnopravnosti (2004) ¹¹
Rodno razvrstavanje		2	
Rodni odnosi		2	100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rodna analiza		2	100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rodna nejednakost	1	3	
Rodna perspektiva/uvođenje rodne perspektive	2	5	Jarić, Radović (2011: 150, 159) ¹² ; 100 reči o ravnopravnosti (2004) ¹³
Studije roda/rodne studije		5	Jarić, Radović (2011: 192); Mršević (1999: 155) ¹⁴ ; 100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rodni aspekt/rodna dimenzija	1	6	100 reči o ravnopravnosti 2004
Razlikovanje po polu		7	
Rod		7	Jarić, Radović (2011: 124); Mršević (1999: 134); 100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rodni stereotipi	1	8	Jarić, Radović (2011: 155); Mršević (1999: 153)

¹¹ Seksualno opredeljenje (100 reči o ravnopravnosti, 2004).

¹² Rodno osveščena politika = gender mainstreaming (Jarić, Radović, 2011: 159).

¹³ Uvođenje ravnopravnosti polova u javnu politku (100 reči o ravnopravnosti, 2004).

¹⁴ Ženske studije (Mršević, 1999: 198).

Zorana Antonijević, Kosana Bekker *Analiza diskursa zakona i strategija u oblasti rodne ravnopravnosti i zabrane diskriminacije*

Rodne uloge		8	Jarić, Radović (2011: 152); 100 reči o ravnopravnosti (2004)
Ravnopravnost polova	1	13	100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rodna osetljivost/rodno senzibilni/rodno osetljivi	1	13	Jarić, Radović (2011: 157-158); 100 reči o ravnopravnosti (2004) ¹⁵
Politika/e jednakih mogućnosti	3	16	Jarić, Radović (2011: 81); 100 reči o ravnopravnosti (2004)
Zastupljenost polova	1	22	100 reči o ravnopravnosti (2004) ¹⁶
Rodna ravnopravnost	5	56	Jarić, Radović (2011: 81, 151); 100 reči o ravnopravnosti (2004) ¹⁷

Tabela 3. Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period 2016-2020. godine (70 strana)

Odrednica	Naslov/ Podnaslov	Učestalost	Definicija
Rodni identitet		1	Jarić, Radović (2011: 153)
Rodni jaz		1	Mršević (1999: 135); Jarić, Radović (2011: 128); 100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rodna neutralnost		1	
Rodna pripadnost		1	Jarić, Radović (2011: 160)
Rodne različitosti		1	
Rodno balansirana politika		1	
Rodni aspekt		1	100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rodna nepravdičnost		1	
Rodno „slepo“		1	100 reči o ravnopravnosti (2004)
Pokazatelji rodni odnosa		1	Jarić, Radović (2011: 103)
Rodni odnos		2	100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rodno (osveštene) politike		2	Jarić, Radović (2011: 159)
Rodna neravnopravnost/nejednakost		2	Jarić, Radović (2011: 152)
Rodne razlike		2	Jarić, Radović (2011: 125)
Rodni indikatori		2	Jarić, Radović (2011: 103)
Polna struktura		2	100 reči o ravnopravnosti (2004)
Politika rodne ravnopravnosti		2	Jarić, Radović (2011: 159)
Rodno osetljivo obrazovanje	1	3	

¹⁵ Polno osetljiva statistika (100 reči o ravnopravnosti, 2004).

¹⁶ Stopa zastupljenosti (100 reči o ravnopravnosti, 2004).

¹⁷ Izjednačeno sa „ravnopravnost polova“ (100 reči o ravnopravnosti, 2004).

Procena uticaja na rod		4	100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rodni obrasci	1	5	
Rodni režim		5	Jarić, Radović (2011: 154)
Ravnopravnost žena i muškaraca	1	7	100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rodne predrasude		7	Jarić, Radović (2011: 153)
Rodno zasnovano nasilje	1	8	Mršević (1999: 135); 100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rodna analiza	1	9	100 reči o ravnopravnosti 2004
Rodne uloge		9	Jarić, Radović (2011: 152); 100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rodno razvrstani/osetljivi podaci		10	Jarić, Radović (2011: 157-158); 100 reči o ravnopravnosti (2004) ¹⁸
Rodno osetljiv jezik		10	Jarić, Radović (2011: 157-158); 100 reči o ravnopravnosti (2004)
Indeks rodne ravnopravnosti		12	
Rodno osetljiva statistika/evidencija	1	13	Jarić, Radović (2011: 157-158); 100 reči o ravnopravnosti (2004) ¹⁹
Rodna perspektiva	2	14	Jarić, Radović (2011: 150); 100 reči o ravnopravnosti (2004) ²⁰
Politika jednakih mogućnosti	1	15	Jarić, Radović (2011: 81, 100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rod		16	Jarić, Radović (2011: 124; Mršević (1999: 134; 100 reči o ravnopravnosti (2004)
Mehanizmi za rodnu ravnopravnost	2	18	Jarić, Radović (2011: 168-169)
Pol		19	Jarić, Radović (2011: 124); Mršević (1999: 107); 100 reči o ravnopravnosti (2004)
Ravnopravnost polova		20	100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rodno zasnovana diskriminacija		20	Mršević (1999: 135)
Rodno odgovorno budžetiranje	1	21	Jarić, Radović (2011: 156)
Rodne studije	1	22	Jarić, Radović (2011: 192); Mršević (1999: 155) ²¹ ; 100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rodni stereotipi		23	Jarić, Radović (2011: 155); Mršević (1999: 153)

¹⁸ Polno osetljiva statistika (100 reči o ravnopravnosti, 2004).

¹⁹ 100 reči o ravnopravnosti, 2004.

²⁰ Uvođenje ravnopravnosti polova u javnu politiku (100 reči o ravnopravnosti, 2004).

²¹ Ženske studije (Mršević, 1999:198).

Zorana Antonijević, Kosana Bekker *Analiza diskursa zakona i strategija u oblasti rodne ravnopravnosti i zabrane diskriminacije*

Rodna osetljivost (sadržaja, programa, izveštavanja)		25	Jarić, Radović (2011: 157-158)
Diskriminacija na osnovu pola/diskriminacija žena		38	100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rodna ravnopravnost	10	207	Jarić, Radović (2011: 151); 100 reči o ravnopravnosti (2004)

Tabela 4. *Zakon o zabrani diskriminacije (16 strana)*

Odrednica	Naslov/ Podnaslov	Učestalost	Definicija
Diskriminacija na osnovu pola	1	1	100 reči o ravnopravnosti (2004)
Jednaka prava i slobode (žena i muškaraca)		1	100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rod		2	Jarić, Radović (2011: 124); Mršević (1999: 134); 100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rodni identitet		2	Jarić, Radović (2011: 153)
Seksualna orijentacija ²²	1	7	Mršević (1999: 140); 100 reči o ravnopravnosti (2004) ²³
Pol		16	Jarić, Radović (2011: 124); Mršević (1999:107); 100 reči o ravnopravnosti (2004)

Tabela 5. *Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije (90 strana)*

Odrednica	Naslov/ Podnaslov	Učestalost	Definicija
Politika jednakih mogućnosti		1	Jarić, Radović (2011: 81); 100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rodna jednakost		1	100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rodna nejednakost		1	
Rodno senzitivni jezik		1	Jarić, Radović (2011: 157-158); 100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rodno senzitivni sadržaji (udžbenici)		1	Jarić, Radović (2011: 157-158); 100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rodno osetljiva statistika/ rodno razvrstani podaci		2	Jarić, Radović (2011: 157-158); 100 reči o ravnopravnosti (2004) ²⁴
Rodna neravnopravnost		2	

²² Na jednom mestu – seksualno opredeljenje.

²³ Seksualno opredeljenje (100 reči o ravnopravnosti, 2004).

²⁴ Polno osetljiva statistika (100 reči o ravnopravnosti, 2004).

Rodni stereotip(i)		2	Jarić, Radović (2011: 155); Mršević (1999: 153)
Diskriminacija na osnovu pola i roda		2	100 reči o ravnopravnosti (2004)
Polna/rodna segregacija (zanimanja)		2	
Ravnopravno učešće žena i muškaraca u svim sferama javnog i privatnog sektora		4	
Manje zastupljeni pol		4	100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rodne uloge		4	Jarić, Radović (2011: 152); 100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rodno zasnovano nasilje		4	Mršević (1999: 135); 100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rod		5	Jarić, Radović (2011: 124); Mršević (1999: 134); 100 reči o ravnopravnosti (2004)
Jednake mogućnosti i jednak tretman (žena i muškaraca)		6	100 reči o ravnopravnosti (2004) ²⁵
Ravnopravnost polova		11	100 reči o ravnopravnosti (2004)
Rodna ravnopravnost		12	Jarić, Radović (2011: 81,151); 100 reči o ravnopravnosti (2004) ²⁶
Diskriminacija žena	1	16	Mršević(1999: 135)
Rodni identitet		32	Jarić, Radović (2011: 153)
Pol		43	Jarić, Radović (2011: 124); Mršević(1999: 107); 100 reči o ravnopravnosti (2004)
Seksualna orijentacija ²⁷	1	47	Mršević i dr. (1999: 140); 100 reči o ravnopravnosti (2004) ²⁸

U analizi navedenih podataka treba uzeti u obzir, naravno, razlike u funkciji (i veličini) dokumenata, odnosno zakonskih tekstova i strateških dokumenata kojima se definišu praktične politike. Međutim, primetno je da se, počevši već od naslova jednog od dva analizirana zakona, ravnopravnost polova pojavljuje u ZRP čak 34 puta, dok se u ZZD ne pojavljuje nijednom. U NSŽ ravnopravnost polova se pojavljuje 13 puta, a u SZD 11 puta. Pored toga,

²⁵ 100 reči o ravnopravnosti, 2004.

²⁶ Izjednačeno sa ravnopravnost polova.

²⁷ Na tri mesta – seksualno opredeljenje.

²⁸ Seksualno opredeljenje (100 reči o ravnopravnosti, 2004).

zanimljivo je da se rodna ravnopravnost pojavljuje samo jednom u ZRP, odnosno, nijednom u ZZD, za razliku od SZD u kojoj se pojavljuje 12 puta i NSŽ gde se ona pojavljuje u naslovima i podnaslovima pet puta, a u čitavom tekstu čak 56 puta. Prilikom konsultovanja rečnika termina rodne ravnopravnosti objavljenih na srpskom jeziku (Mršević, 1999; 100 reči o ravnopravnosti 2004; Jarić, Radović 2011), primetno je da je ravnopravnost polova kao termin izjednačen sa rodnom ravnoprasnošću samo u rečniku Pokrajinskog sekretarijata, koji je prevod publikacije Evropske komisije. U preostala dva rečnika ravnopravnost polova se ne pojavljuje kao rečnička odrednica. Osim što je problem u očiglednoj neinformisanosti prevodilaca o prevođenju termina *gender equality* kao rodna ravnopravnost, reč je i o publikaciji koju je prevela prevodilačka služba ove institucije, a ne feminističke teoretičarke i/ili prevoditeljke.

Termin pol se u ZZD pojavljuje 16 puta samostalno, dok se u ZRP pojavljuje 15 puta samostalno. Interesantno je da se u NSŽ pol ne upotrebljava samostalno, a u SZD se samostalno upotrebljava čak 43 puta. Pored toga, pol se, veoma često, upotrebljava u odrednicama i složenicama u svim analiziranim dokumentima. U ZRP u odrednicama i složenicama pol se pojavljuje čak 89 puta, u NSŽ ukupno 43 puta, dok se u ZZD pojavljuje 17, a u SZD 19 ukupno puta. Odrednice u kojima se pojavljuje pol, na primer, su „razlikovanje po polu“, „zastupljenost polova“, „ravnopravnost polova“, „polna segregacija“ i „diskriminacija na osnovu pola“, dakle, u odrednicama koje se odnose na rodni balans u učešću, na rodnu segregaciju ili na rodnu diskriminaciju. Odrednica pol se u svim ovim dokumentima, a posebno u oba zakona, često koristi kao zamena za pojam žena, odnosno, značenje koje se implicira u ova-kvoj upotrebi je naturalističko, svedeno na biološki pol. Pored toga, u ovim dokumentima se može primetiti da se u određenim situacijama termini pol i rod koriste kao sinonimi. U idealnim okolnostima pojam rod, odnosno rodno, implicira kompleksnost, nefiksiranost i promenljivost, odnosno proces, a ne datost i biološku konstantu, kao što je slučaj sa terminom pol.

Sa druge strane, termin rod upotrebljava se samo jednom u ZRP, dva puta u ZZD, sedam puta u NSŽ i pet puta u SZD. Što se tiče odrednica i složenica koje sadrže termin rod u sebi, interesantno je ukazati da se ove odrednice pojavljuju samo po dva puta u ZRP i ZZD. Međutim, kada su u pitanju strategije, situacija je drugačija. Naime, rod se u odrednicama pojavljuje 71 put u SZD i čak 116 puta u NSŽ. Treba ukazati i da se u strategijama pojavljuje niz termina koji su u vezi sa procesom urođnjavanja, kao što su rodna analiza,

rodne uloge, rodna osetljivost i rodno budžetiranje. Iako bi trebalo da predstavljaju integralni deo zakonodavnog okvira, politika urođnjavanja ne postoji ni u jednom od dva analizirana zakona, kao ni obaveza rodne analize, rodne procene politika i rodnog budžetiranja. To navodi na zaključak da su oba zakona pisana u ključu politike jednakih mogućnosti, odnosno, u perspektivi jednakog tretmana i ženskoj perspektivi. Iako naizgled savremenije u smislu upotrebe termina rod, obe strategije, takođe, ostaju u ovom ključu. Naime, čak i kada se pominje rod i drugi termini u kombinaciji sa ovom odrednicom, rodna perspektiva, odnosno uvođenje rodne perspektive, pominje se skromnih 7 puta u NSŽ, od toga dva puta u podnaslovima. To je izuzetno malo ako uzmemo u obzir da se zapravo čitava NSŽ i aktivnosti propisane u njenih šest prioritetnih oblasti (politika, mediji, ekonomija, obrazovanje, zdravlje i borba protiv rodno zasnovanog nasilja), zasnivaju na uvođenju rodne perspektive u druge oblasti praktičnih politika. Što se tiče SZD, u njoj su žene izdvojene kao posebno diskriminisana grupa, za koju su, u cilju unapređenja njihovog položaja, propisane posebne mere. Može se primetiti i da se u SZD nedosledno koristi rodno osetljiv jezik (npr. žene Romkinje, 10 žena ambasadora, četiri žene generalna konzula ili konzulke).

I u Nacionalnoj strategiji za rodnu ravnopravnost (u nastavku teksta: NSRR) posmatrani su: a) termini i izrazi izvedeni od pojmova rod i pol; b) njihova distribucija i frekvencija; i c) postojanje zvaničnih definicija na srpskom jeziku termina i izraza koji su upotrebljeni (Tabela 3). Pored naziva same strategije, očigledna je promena u korišćenju terminologije, ako se ima u vidu da je rodna ravnopravnost u tekstu NSRR upotrebljena čak 207 puta, kao i 10 puta u naslovima i podnaslovima. Primetno je manje korišćenje termina pol i termina izvedenih od termina pol. Pol se u tekstu pojavljuje 19 puta, ravnopravnost polova 20 puta, a diskriminacija na osnovu pola/diskriminacija žena 38 puta. Međutim, upotreba termina rod, posebno u izvedenicama daleko je češća. Naime, rod se pojavljuje 16 puta u tekstu, a rodna osetljivost (sadržaja, programa, izveštavanja) 25 puta, rodni stereotipi 23, rodne studije 22 puta i jednom u naslovu, rodno odgovorno budžetiranje 21 put u tekstu i jednom u naslovu, i slično. S aspekta teme ovog rada, veoma je važno ukazati da je u NSRR prepoznat značaj korišćenja rodno osetljivog jezika i terminologije, tako što je navedeno da preporuka iz prethodne strategije koja se odnosila, između ostalog, na standardizaciju srpskog jezika u pogledu pravilne upotrebe roda i odgovarajućih izraza u propisima i komunikaciji, nije ispunjena. To je bio razlog da se odre-

đeni pojmovi definišu u NSRR, u nedostatku standardizovane terminologije rodne ravnopravnosti, kao što su rod, pol, rodna ravnopravnost, rodna perspektiva, rodno osetljiv jezik, rodno odgovorno budžetiranje i slično²⁹.

Poređenje uporebe termina i kombinacije termina u kojima se pojavljuju pol i rod pokazalo je određenu promenu društvenog konteksta u vremenskom periodu od 2009. do 2016. godine jer je primetan pozitivan pomak u strategijama u poređenju sa zakonima. Posebno treba istaći pomak ka uvođenju rodne perspektive (u jezičkom i terminološkom smislu) u Nacionalnoj strategiji za rodnu ravnopravnost. Promena je posebno značajna jer je na državnom nivou prepoznato da politika jednakog tretmana, kao ni specifične politike rodne ravnopravnosti koje se oslanjaju na osnaživanje žena, ne daju željene efekte, odnosno, da je politika urođnjavanja ili rodne perspektive (Booth, Bennett, 2002) prihvaćena u novom strateškom dokumentu. Međutim, s obzirom da je ova strategija još uvek nova u Srbiji, kao i da još uvek nema analize efekata njene primene, prerano je ocenjivati da li će ona doprijeti izmeni postojećih obrazaca moći i hijerarhija u društvu, kako pojedine autorke tvrde (Booth, Bennet 2002; Verloo 2005; Walby 2011).

Zaključak

Analiza upotrebe termina pol i rod u najvažnijim zakonskim i strateškim tekstovima za ostvarivanje rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji, pokazala je da izbor određenih kategorija i odrednica uvek predstavlja politički izbor. Ovo je posebno važno naglasiti sa aspekta povezanosti i učešća svih aktera u stvaranju okvira praktičnih politika. Nesporno je da upotreba i insistiranje na upotrebi termina rod, zapravo, predstavlja pobedu feminističkog diskursa u političkoj areni (Jalušič, 2009), te bi, najpre, trebalo menjati Zakon o ravnopravnosti polova jer njegov naslov, a ni sadržaj više ne odražava realnost, ni razumevanje rodne ravnopravnosti, kako u stručnoj, tako i u široj javnosti. Ipak, izvesna opreznost u upotrebi termina rod i izvedenim terminima i dalje je neophodna. Pre svega, zato što mnoge od tih odrednica nisu posebno objašnjene niti su ušle u širu upotrebu, kako kod onih koji politike kreiraju, tako ni u akademskoj zajednici. Potrebno je, koliko god je moguće, učiniti ter-

²⁹ Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period 2016-2020. godine sa Akcionim planom za period 2016-2018. godine. Službeni glasnik RS, br. 4/2016, str. 4-5.

min rod fleksibilnim i nestatičnim i uvesti neke nove termine kao što su interseksionalnost, odnosno, ukrštanje i preplitanje roda sa drugim ličnim svojstvima, poput klase, rase, etničke pripadnosti ili seksualne orijentacije (Jalušič, 2009). Iako je jasno da ni zakoni ni strategije ne mogu da reflektuju kompletni korpus znanja i ideologija o rodnoj ravnopravnosti i feminističkoj teoriji, ipak je neophodno da oni, na nivou diskursa, deluju kao rasadnik novog znanja i razumevanja ovih koncepata. Delimična neuspešnost sprovođenja ovih dokumenata leži u njihovom niskom vrednovanju na skali političkih prioriteta, pre svega onih koji donose odluke i kreiraju javne politike. Međutim, smatramo da bi bolje povezivanje ovih dokumenata sa savremenom feminističkom teorijom, kao i njihova dosledna jezička i terminološka kompatibilnost i inovativnost, u značajnoj meri doprinela njihovom boljem razumevanju i recepciji u široj javnosti. Sa druge strane, kako ističe Jalušič (2009: 125): „problem najverovatnije nije samo u činjenici da kreatori politika nisu dovoljno upućeni ili da im nedostaje jasnih i koherentnih konceptualnih značenja koja su im na raspolaganju. I neki drugi razlozi mogu se ovde naći. Pre svega, ne samo neizbežno pitanje koherentnosti konceptualnih značenja, već i ono što se dešava u procesu ‘prevoda’ potencijalno transformativnih feminističkih koncepata na ‘pravi’ svet praktičnih politika“.

To nas, zapravo, vodi ka zaključku da veza između proizvodnje znanja o rodnosti i rodnim politikama mora biti integralni deo rodnih studija, odnosno, ove studije moraju da imaju ključnu ulogu u izboru koncepata, terminologije i znanja koja će činiti strateški i zakonodavni okvir rodne ravnopravnosti u Srbiji. Da li je to realni zahtev koji će naići na razumevanje svih aktera u tom procesu ili nerealna utopija pokazaće vreme, jer su i izmene zakona i strategija pred nama.

Literatura

Antonijević, Z. (2013) Stolica na tri noge: Politike rodne ravnopravnosti u Evropskoj uniji. *Polis*, 5, str. 10-15.

Batler, Dž. (2010) *Nevolja s rodom – Feminizam i subverzija identita*. Loznica: Karpos.

Blagojević, M. (2002) Žene i muškarci u Srbiji 1990-2000: Urođnjavanje cene haosa. U: S. Bolčić, A. Milić (Ur.) *Srbija krajem milenijuma: Razaranje društva, promene i svakodnevni život*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, str. 283-314.

Booth, C., Bennett, C. (2002) Gender Mainstreaming in the European Union: Towards a New Conception and Practice of Equal Opportunities? *European Journal of Women's Studies*, 4, str. 430-446.

Bucholtz, M. (2003) Theories of Discourse as Theories of Gender: Discourse Analysis in Language and Gender Studies. U: J. Holms, M. Meyerhoff (Ur.) *Handbook of Language and Gender*. Malden: Blackwell Publishing, str. 43-68.

Eckert, P., McConnell-Ginet, S. (2003) *Language and Gender*. Oxford: Oxford University Press.

Filipović, J. (2011) Rod i jezik. U: I. Milojević, S. Markov (Ur.) *Uvod u rodne teorije*. Novi Sad: Mediteran publishing, str. 409-423.

Fuko, M. (1998) *Arheologija Znanja*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Fuko, M. (2007) *Poredak Diskursa*. Loznica: Karpos.

Holms, J., Meyerhoff M. (2003) Different Voices, Different Views: An Introduction to Current Research in Language and Gender. U: J. Holms, M. Meyerhoff (Ur.) *Handbook of Language and Gender*. Malden: Blackwell Publishing, str. 1-18.

Jalušić, V. (2009) Stretching and Bending the Meanings of Gender in Equality Policies. U: Lombardo, E. Meier, M. Verloo (Ur.) *The Discursive Politics of Gender Equality: Stretching, Bending and Policy-making*. London, New York: Routledge, str. 52-67.

Jarić, V., Radović, N. (2011) *Rečnik rodne ravnopravnosti*. Beograd: Heinrich Boll Stiftung.

McElhinny, B. (2003) Theorizing Gender in Sociolinguistics and Linguistic Anthropology. U: J. Holms, M. Meyerhoff (Ur.) *Handbook of Language and Gender*. Malden: Blackwell Publishing, str. 21-42.

Mills, S. (2003) Language. U: M. Eagleton (Ur.) *A Concise Companion to Feminist Theory*. Malden: Blackwell Publishing, str. 133-152.

Mršević, Z. (1999) *Rečnik osnovnih feminističkih pojmova*. Beograd: IP Žarko Albulj.

Pajvančić, M. (2012) Analiza procesa usvajanja zakona iz oblasti rodne ravnopravnosti: U: Z. Stojiljković, J. Lončar, D. Spasojević (Ur.) *Političke stranke i zakonodavna aktivnost Narodne skupštine Republike Srbije*. Beograd: Fakultet političkih nauka i UNDP, str. 79-131.

Savić, S. (2004) *Žena skrivena jezikom medija: Kodeks neseksističke upotebe jezika*. Novi Sad: Futura publikacije.

Savić, S., Čanak, M., Mitro, V., Štasni, G. (2009) *Rod i jezik*. Novi Sad: Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije.

Spender, D. (1990) *Man Made Language*. London, Boston, Sydney, Wellington: Pandora.

100 reči o ravnopravnosti: Rečnik termina o ravnopravnosti žena i muškaraca (2004). Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova.

van Dijk, T. A. (2001) *Critical Discourse Analysis*. U: D. Schiffrin, D. Tannen, H. E. Hamilton (Ur.) *The Handbook of Discourse Analysis*. Malden: Blackwell Publishing, str. 352-371.

Verloo, M. (2001) *Another Velvet Revolution: Gender Mainstreaming and the Politics of Implementation*. Vienna, IWM Working Paper no. 5.

Verloo, M. (2005) Displacement and Empowerment: Reflections on the Concept and Practice of the Council of Europe Approach to Gender Mainstreaming and Gender Equality. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 3, str. 344–365.

Walby, S. (2011) *The Future of Feminism*. Cambridge: Polity Press.

Internet izvori

Report by the Commissioner for Human Rights Thomas Hammarberg on his Visit to Serbia 13-17 October 2008. CommDH, original version. Strasboroug, 11. March 2009. Dostupno na: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1417013>, stranici pristupljeno 11.10.2014.

Saopštenje Koalicije protiv diskriminacije od 4. marta 2009. godine. Dostupno na: <http://www.stopdiskriminaciji.org/arhiva/nedopustivo-povlacenje-zakona-protiv-diskriminacije-iz-procedure>, stranici pristupljeno 11.9.2014.

Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije, Službeni glasnik RS, br. 60/2013. Dostupno na: <http://www.slglasnik.info/sr/60-10-07-2013/13430-strategija-prevencije-i-zatite-od-diskriminacije.html>, stranici pristupljeno 11.10.2014.

Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti. Službeni glasnik RS, br. 15/2009. Dostupno na: http://www.rodnaravnopravnost.rs/attachments/013_NACIONALNA%20STRATEGIJA%20ZA%20POBOLJ%20C5%A0ANJE%20POLO%20C5%BDAJA%20C5%BDENA%20I%20UNAPRE%20C3%90IVANJE%20RODNE%20RAVNOPRAVNOSTI.pdf, stranici pristupljeno 3.12.2016.

Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period 2016-2020. godine sa Akcionim planom za period 2016-2018. godine. Službeni glasnik RS, br. 4/2016. Dostupno na: <http://www.mgsi.gov.rs/lat/dokumenti/nacionalna-strategija-za-rodnu-ravnopravnost-za-period-od-2016-do-2020-godine-sa-akcionim>, stranici pristupljeno 1.12.2016.

Zorana Antonijević, Kosana Beker *Analiza diskursa zakona i strategija u oblasti rodne ravnopravnosti i zabrane diskriminacije*

Ustav Republike Srbije. Službeni glasnik RS, br. 98/2006. Dostupno na: http://paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html, stranici pristupljeno 11.10.2014.

Zakon o ravnopravnosti polova. Službeni glasnik RS, br. 104/2009. Dostupno na: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_ravnopravnosti_polova.html, stranici pristupljeno 11.10.2014.

Zakon o zabrani diskriminacije. Službeni glasnik RS, br. 22/2009. Dostupno na: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zabrani_diskriminacije.html, stranici pristupljeno 11.10.2014.

ZORANA ANTONIJEVIĆ*
KOSANA BEKER

Discourse Analysis of Gender Equality and Non-discrimination Laws and Strategies

Based on the contemporary research on gender and language, using the method of discourse analysis applied to the laws and policies, this article explains how certain linguistic practice, in the context of the administrative discourse, produces meaning that may or may not contribute to its better understanding and more efficient implementation. Through discourse analysis of gender equality and non-discrimination laws and strategies in Serbia, it has been shown how and with what consequences the socio-political and academic elites affect defining and promoting certain concepts (gender, sex, gender equality, discrimination) in one social and historical moment. The paper is placed in the theoretical framework of three visions of gender equality: perspective of equal treatment, women's perspectives and gender perspective (Booth, Bennett 2002), that are corresponding to the three strategies for achieving gender equality: equal treatment, specific policy of gender equality and gender mainstreaming (Verloo, 2001).

* Zorana Antonijević is a PhD student of the Center for Gender Studies, Association of Centers for Interdisciplinary and Multidisciplinary Studies, University of Novi Sad.
E-mail: zorana.antonijevic@gmail.com.

Kosana Beker is a PhD student of the Center for Gender Studies, Association of Centers for Interdisciplinary and Multidisciplinary Studies, University of Novi Sad.
E-mail: kosana@beker.rs.

The discourse analysis of the Law on Gender Equality (2009), the National Strategy for the Improvement of the Position of Women and Advancement of Gender Equality (2009), the Law on Prohibition of Discrimination (2009) and the Strategy for Prevention and Protection against Discrimination (2013), has shown the context of use and meaning of terms gender and sex, as well as implications it has on their potential to change the existing paradigms and understanding of gender equality, and the implementation of policies in Serbia. Analysis of the use of terms sex and gender in the most important legal and strategic documents for achieving gender equality, showed that the choice of certain categories and terms is always a political choice. The authors show how these documents are written in the key of two gender perspectives and strategies: equal treatment and the specific policy of gender equality, while the third – introduction of a gender perspective and gender mainstreaming is almost not mentioned, although it is considered to have the greatest potential for transformation of existing patterns of power and hierarchy in society (Booth, Bennett, 2002; Verloo 2005; Walby, 2011). While it is clear that neither laws nor strategies can reflect the complete corpus of knowledge and ideology of gender equality and feminist theory, it is essential that they, at the discourse level, act as a source of new knowledge and understanding of these concepts. Better connection between these documents and the contemporary feminist theory, the use of knowledge accumulated within gender studies, as well as their consistent linguistic and terminological compatibility and innovation, would contribute to a better understanding of concepts, terminology and knowledge of gender equality among the general public.

Keywords: discourse analysis, language, gender, sex, discrimination, gender equality.